

ma u smislu kontinuiteta, jedna izvesnost ostaje: razvoj žanrovskih oblika, sve složeniji postupci oblikovanja i sve kompleksnija značenja književnih dela rusinskog jezika.

8. Književnost jugoslovenskih Rusina ima svoj osnovni strukturalni tok u tzv. ruralističkoj strukturi koja u sebi sadrži značajan problem epohe, kao merilo kojim je prepoznajemo i konstituisemo je kao pojam, a to je sukob civilizacije grada i civilizacije sela. U tom sukobu lirski subjekt u poeziji, ili pripovedački subjekt u prozi, emocionalno i vrednosno je okrenut civilizaciji sela. Dominantni metafizički kvalitet emocije u književnosti ruralizma je žaljenje za pastoralom.

Ruralizam se može studirati na delima: H. Kosteljnika, M. Kovača, Evgenija M. Kočiša, M. M. Kočiša, Đ. Papharhaja, V. Kostelnika, Š. Hudaka, M. Ramača, A. Bučka i drugih pisaca rusinskog jezika u Jugoslaviji. U književnosti ruralizma univerzum se sagledava iz perspektive zavičaja, kao utočišta u kojem se oseća ako ne sigurno, a ono manje nesigurno. U zavičaju neprijatnosti života ne postaju osmišljenije, nego se lakše podnose. Jezikom psihoanalize, usmerenost lirskog subjekta u zavičaj kao izvesno egzistencijalno utočište je psihički pokret vraćanja u uterušno stanje. Ruralizam, takođe, izražava teskobu i strah savremenog čoveka. Praktično ista slika o čoveku stiče se u književnim delima i ruralizma i modernizma. Razlika između njih nije samo u složenosti postupaka oblikovanja, u imaginativnoj i stilskoj intenzifikaciji, nego je razlika između modernizma i ruralizma i u tome što književna dela modernizma prividno prekidaju bitniju vezu čoveka i društva, dok ruralizam odriče gradsku civilizaciju ostajući ne prividno, nego istinski uronjen u probleme čovekovog društvenog života. Otud, sasvim dosledno, u rusinskoj književnosti za sve vreme njenog trajanja naglašeno je prisutan socijalni sloj književnih dela i naglašeno je prisustvo tzv. rodoljubive poezije.

9. U jugoslovenskim književnostima posle 1950. rodoljubiva poezija je potisnut, periferni tok. U književnosti na rusinskom jeziku rodoljubiva poezija sve do danas je jedan od osnovnih tokova. Zašto? Rodoljubiva poezija nastaje kada se kolektiv, nacija ili etnička grupa, oseća ugroženim, pa pesnik, prirodnim refleksom, izražava nasušnu, životnu vezu između njega i kolektiva. Rusinska etnička grupa u Jugoslaviji nacionalno i kulturno nije ugrožena — naprotiv, ona i živi zahvaljujući i izuzetnoj pažnji i društvenoj brizi šire jugoslovenske zajednice za razvoj kultura malih etničkih skupina — pa se vitalnost rodoljubive poezije danas jedino može tumačiti stanovištem da rusinski pesnici svesno ili nesvesno izražavaju, kao odbrambeni refleks, strah pred objektivnim životnim neminovnostima, strah da će etnos, pesnik i njegovo delo nestati na horizontu istorije prirodnim tokom stvari. Rusinski pesnik je u situaciji umirućeg koji je još toliko svestan da može pratiti proces vlastitog umiranja i čini sve da bi sebi produžio život.

10. Književnost se može shvatiti kao govor o čovekovoj sudbini na nivou dijalektike konkretnog. U toj perspektivi specifična jedne nacionalne književnosti može se opisati kao ona mera, ili onaj stepen, nemogućnosti da se nijanse značenja i dijalektika konkretnog u književnom delu jednog jezika u punoj meri prenesu u tradiciju drugih jezika i životnih sredina. Iz iste perspektive i najmanje nacionalne književnosti, ovde vidim i književnost na rusinskom jeziku u Jugoslaviji, imaju puno opravdanje za vlastito postojanje, jer, praktično, u kulturi i književnosti nema periferije, a svetska književnost se može videti kao kolektivni jezik sve češće shvaćenih a ne samo upoznatih izolacija.

11. Nesaglasnost u odnosu čitaoca i književnog dela na rusinskom jeziku javlja se kada horizont očekivanja, što ga uspostavljaju umetnički svet i karakter dela, izneverava horizont očekivanja čitaoca koji je iskustvo književnosti stekao na tradiciji književnosti velikih i vodećih, na tzv. zakonodavnim nacionalnim književnostima. Dozvoljavam sebi uslovno i približno, mada ne i netačno poređenje: književnost rusinskog jezika, sa stanovišta aktuelne vrednosti, približno je živa u meri u kojoj je to nama danas srpska književnost XIX veka, bez obzira što su u književnosti rusinskog jezika prisutne i strukture moderne lirike i proze. Ne znači to da u književnosti rusinskog jezika nema pisca čije je delo na nivou vrednijih dela savremenih jugoslovenskih književnosti.

12. U književnosti na rusinskom jeziku u Jugoslaviji traje sukob ambicija i mogućnosti: ambicije sadrži sve što je stvaralaštvo i imaginacija, kao moć umetničkog oblikovanja koja ne priznaje ograničene mogućnosti objektivnih uslova života jedne književnosti pisane jezikom kojim aktivno danas u Jugoslaviji govori nešto preko dvadeset hiljada ljudi. Na pitanje kako prevazići status koji se danas ovoj književnosti pridaje, status imitacije i periferije, po načelu naših navika da jedno književno delo i njegovog pisca sagledavamo u perspektivi veličine jezika kojim je napisano, odnosno naroda koji tim jezikom govori, možemo odgovoriti samo na jedan način: rusinskim piscima u Jugoslaviji ostaje da u što je moguće većoj meri asimiluju iskustva svetske književnosti i kulture, a da pri tom ostanu čvrsto vezani za sredinu i kulturu, istorijsku tradiciju iz koje izrastaju. Doseći ideal Drugog da bi ga se potom prevazišlo i konstituisalo sebe kao Subjekt, nastojanje je saglasno činjenici da je i u kapi rose prisutan univerzum.

Mali narodi, između ostalog, korisni su i po tome što u odnosu na njih veliki i snažniji narodi polažu ispit iz humanizma, tolerancije i prava da sebe smatraju velikima.

prevodilačka praksa između teorije i kritike

drago brajt

Mi u Sloveniji nemamo kritiku prevoda, kritiku književnih dela prevedenih sa stranih jezika na slovenački. Zato se domaća literarna kritika prevedenim delima bavi samo jednostrano, nepotpuno, manjkavo, jer ne poznaje ni osnovna načela teorije prevoda, ni teoriju prevodilačke kritike. To se može videti na svakom koraku. Imamo malo kritičkih analiza koje se bave problemima prevodenja. Imamo malo članaka i rasprava o teoriji i praksi prevodenja, bilo izvornih ili prevedenih. Nemamo posebnu publikaciju za objavljivanje prevedene literature i, s njom povezane, metaliterature (kritika i teorija prevodenja). Nemamo odgovarajućih ustanova za samostalno izučavanje i posredovanje u prevodilačkim problemima — problemima nauke koja se u poslednje vreme osamostalila pod imenom teorija prevodenja. Osnove ove nauke nisu uključene u programe naučnih područja iz kojih je teorija prevodenja proizišla (književna komparatistika s teorijom književnosti i poetike, lingvistika). Sve se to reflektuje na sadašnji položaj teorije, istorije i kritike prevodenja u nas. Primer: već samo utemeljivanje nagrada za prevod, koje nagrađeni apsolutno zaslužuju, pokazuje malo teoretsko poznavanje problema zbog kojih prevodioci i dobijaju nagradu i priznanje.

Posledice takvog stanja budu oči. Veći deo književne produkcije, koji se objavi u nas, nije stručno, kritički i kulturno ocenjen na odgovarajući način. Svi znamo da je procenat prevedene književnosti u izdavačkim programima naših izdavača nesrazmerno veći od procenta izvorne književnosti. Jugoslavija, a s njom i Slovenija, već niz godina je među deset država koje najviše prevode. Značaj prevedene književnosti se tako nepravilno umanjuje u odnosu na izvorno književno stvaranje. Ta činjenica negativno utiče i na samu prevodilačku praksu. Prevodenje je često potisnuto na ivicu kulturnog stvaranja, te nema odgovarajuće društveno priznanje i finansijsku potporu. Pošto se prevodilačka delatnost, zbog društvenog i kulturnog razvoja, stalno povećava, s obzirom na navedene činjenice i nepostojanje ustanova, trpi, pre svega, prevodilačka praksa. Tako se sve više množe slabi prevodi, koji, s jedne strane, umiruju izdavačku ekspanziju knjiga, a s druge strane, glad kupaca i čitalaca. Slovački teoretičar prevodenja Anton Popovič* naziva takve prevode supstandardnim prevodima i ovako ih karakteriše:

»Teorija prevodenja na nivou teksta označava supstandardni prevod kao narušavanje odnosa između izvornika i prevoda, kao subinterpretaciju strukturnih osobina izvornika u jeziku — cilju, kao prevod s negativnim posledicama, jer pomeranja i zamene u njemu dovode do deformacije. Takav prevod čitalac prima kao odstupanje od stvaralačkog uzusa, kao deformaciju izvornika, dakle, bukvalno kao nekvalitetan prevod. Subjektivne okolnosti, za koje se zaklanja prevodilac takvog prevoda, po pravilu imaju objektivnu pozadinu. Supstandardni prevod je uvek produkt iste literarne, kulturne i društvene situacije.

Supstandardni prevod teoriji ne nudi nikakav stilistički odnos, jer prevodilac ničim novim ne bogati domaći literarni kontekst. Dok je takav prevod, s jedne strane, maksimalno deficitaran, s druge strane teži ka maksimalnoj koristi, no ne na literarnom polju, nego da zadovolji materijalnu korist svog „producenta“. Ovim mislimo na subjektivno-ekonomske koristi prevodioca, jer ga u takvom njegovom radu vodi samo honorarska etika. Odbacivanje supstandardnog prevoda kao negativne pojave nije samo literarni zadatak, nego i kulturno-društvena nužnost. Zato je prirodno ne samo da insistiramo na kvalitetu prevoda, nego i da uklanjamo uzroke koji „socijalno“

pogoduju stvaranju supstandardnih prevoda.« (Teorija umetničkog prevoda, str. 240—241)

Te reči su izričiti razlog koji je doveo do »okruglog stola« o prevodilačkoj kritici.** Ne možemo večito ostati na shvatanju da je prevod — pa i izvorno umetničko delo — jednokratno kreativno stvaranje koje, zbog umetničke prirode, već apriori nije dostupno racionalnoj analizi, oceni i vrednovanju. Nadam se da će referati na »okruglom stolu« i dogovor o navedenim problemima ukazati na hitnost svih poslova o kojima ćemo govoriti.

Zasnivajući prevodilačku kritiku o kojoj govorimo, Popovič polazi od teoretskih temelja na kojima gradi i svoju teoriju prevodenja. Ti temelji su, pre svega, teorija informacije i semiotike. Ključni pojmovi za teoretsku osnovu su: literarna komunikacija, model, kôd, tekst i stil. Teoriju prevoda zasniva na svima, verovatno, poznatom komunikacijskom nizu: autor — delo — čitalac. Na području teorije prevodenja imamo dvostruki komunikacijski niz: prvi kanal teče po primarnoj komunikacijskoj ravni, drugi, pak, po sekundarnoj, metakomunikacijskoj ravni. Prevod je, dakle, u odnosu na izvorno delo, metatekst, tj. tekst o tekstu.

1. L_{Sa} → A → T_i → Č_i
2. L_{Sp} → P → T_p → Č_p

(L_{Sa} = literarna situacija autora, L_{Sp} = situacija prevodioca, A = autor, P = prevodilac, T_i = izvorni tekst, T_p = preveden tekst, Č_i = čitalac izvornika, Č_p = čitalac prevoda.)

U položaju čitaoca prevoda je i kritičar prevoda. I ne samo on: književni primaoci i pošiljaoci prevoda su i istoričari, glumci, recitatori, urednici, lektori, pedagozi. Odnos prevodilac—kritičar—prevod sličan je odnosu autor—književni kritičar. Ipak, samo sličan, pošto se razlike između obe vrste kritičara vide iz sheme komunikacijskih kanala. Naime, kritičar prevoda mora da operiše s dva komunikacijska akta: s delom, ostvarenim i saopštenim na izvornom (stranom) jeziku i s delom prevedenim i saopštenim na ciljnom (domaćem) jeziku. Iz toga proizilazi težak položaj kritičara prevoda, koji je složeniji od položaja kritičara izvorne književnosti: naime, on mora poznavati ne samo receptivnu (domaću) književnost, nego i ekspeditivnu (stranu). To je, verovatno, glavni razlog što u nas prevodilačka kritika nije razvijena, a isto tako i razlog što su naši kritičari prevoda većinom sami prevodioci koji pišu o delima drugih ili formulišu načela vlastite prevodilačke prakse.

Druga bitna razlika koja odvaja kritičara prevoda od kritičara izvornog dela je dvostruka vremenska perspektiva iz koje posmatra kritičar prevoda. On, naime, vrednuje savremeno literarno delo i njegov savremeni prevod, ali i nesavremeno (klasno) delo i njegov savremen prevod. Kritičar prevoda je, dakle, razapet između aktuelnosti i istoričnosti, što, naravno, zahteva dodatno stručno osposobljavanje.

U stvaralačkoj kritičarskoj praksi imamo nešto drugačiji oblik ovog idealnog modela prevodilačke kritike. Kritičar prevoda se bavi, na primer, samo literarnom situacijom u kojoj je izvornik nastao. U takvom položaju često sam prevodilac odlučuje i bira ovo ili ono strano delo prikladno za prevodenje. Drugi pol kritičarske prakse predstavljaju kritičari prevoda koji izbegavaju poređenja izvornika i prevoda, pa se kreću, na primer, samo u literarnoj situaciji domaće književnosti. U takvom položaju su, obično, kritičari izvorne domaće književnosti koji prevode ocenjuju sa stanovišta savremenog literarnog razvoja, novih umetničkih ideja i najnovijih književnih ostvarenja. Ovaj položaj, koji je s aspekta idealne prevodilačke kritike upravo tako deficitaran, jeste kao položaj prevodilačkog para (lingviste i prevodioca), pri čemu će poznavalac jezika napraviti bukvalan prevod, a prevodilac će ga samo transformisati u umetnički oblik. Kritičar prevoda koji iz kritičke analize isključuje izvornik, sličan je prepevaču koji ne zna izvorni jezik.

Dakle, prevodilačka kritika ima tri osnovne funkcije koje usmeravaju i njene metodološke i praktične zadatke. Prva je postulativna funkcija usmerena ka prevodiocu. Kritičar ocenjuje izbor prevedenog teksta. Pri tome može ocenjivati prikladnost izbora iz izvorne literature, ili podobnost izbora za ciljnu literaturu. Prema tome, postavljaju se dva pitanja: 1. da li je prevedeno delo reprezentativan uzorak strane literature i 2. da li prevedeno delo zadovoljava kvalitativni nivo i potrebe domaće književnosti. Postavljajući to pitanje često se susrećemo s činjenicom da izbor prevoda za domaće knjižno tržište zaobilazi strano reprezentativno tržište zbog izdavačevih komercijalnih planova, drugačijih čitalačkih navika, ili aktualnih potreba kulturne politike. Primer iz naše prakse: ponekad je veoma problematičan izbor iz književnosti jugoslovenskih naroda, a takođe izbor iz književnosti »trećeg sveta«, recimo, iz afričkih literatura, pošto naša društveno-politička usmerenost, a još više kulturna politika, apsolutno zahtevaju izdavanje takvih dela. Problematičnost tih literatura je još veća ako ih primamo preko prevoda s većih svetskih jezika, jer je poznato, kako kaže Popovič, da »višestruko prevodenje vodi višestrukim deficitima«. Naime, takvi prevodi su takođe na neki način supstandardni prevodi. No, kad iz manjih literatura prevodimo direktno, javlja se drugi problem — problem prevodilačke rutine i šabloniziranja, koji proističe iz nedostatka prevodilačke konkurencije (kod nas, na primer, sa skandinavskih jezika, portugalskog ili rumunskog).

Druga funkcija prevodilačke kritike je analitička funkcija. Ona utvrđuje da li je prevodilac uspeo izvorni tekst da preokida u drugi tekstovni model, drugi jezik, da li je reprodukovao sve mikro i makrostilske elemente izvornog dela odgovarajućim elementima ciljnog jezika — prevoda. Ili, rečima: kritičar mora da utvrdi da li je funkcionalna zamena izraza, kakva je prevod, zaista optimalna varijanta izvornika. Takva kritička analiza oslanja se na metode kontrastivne lingvistike i sledi preoblikovanje pojedinih ravni teksta izvornog jezika u ciljnom tekstu, od fonema, odnosno grafema, preko morfema, reči, sintagme, fraze, rečenice i delova teksta do teksta kao celine. Tu joj pomažu još stilistika, poetika i kulturna antropologija, jer se ne radi samo o jezičkim jedinicama umetničkog dela, nego i o paralingvalnim (upor. boja tona ili vrsta štamparskog sloga), tematsko-motivskim, tektonskim i kompozicijskim elementima dela. U takvoj kritici ocenjivač, pre svega, konstatuje informacijske šumove, što će reći, jezičke i materijalne greške u prevodu.

Treća funkcija prevodilačke kritike je operativna funkcija, usmerena na primaoca prevoda. Bavi se odnosima između izvornih i prevedenih dela, motivacijom izbora, prihvatanjem prevoda u novoj književno-kulturnoj sredini. Popovič smatra da su najvažniji oni zadaci koji sa sinhronijskog aspekta opisuju literarnu situaciju, a s dijahronijskog — literarni razvoj. To će reći da kritičar prevoda mora da ocenjuje prevod, pre svega, s gledišta domaće literarne situacije, s gledišta uloge i zadatka prevoda u razvojnom i čitalačkom kontekstu domaće literature.

Komunikacijska shema odnosa između prevodioca, prevedenog teksta, primaoca, kritičara prevoda i čitaoca kritike prevoda izgledala bi, dakle, ovako:

1. A → Č_i
2. P → Č_p
3. K_p → T_{kp} → Č_{kp}

1. komunikacijski kanal izvornika
2. komunikacijski kanal prevoda
3. komunikacijski kanal kritike

(K_p = kritičar prevoda, T_{kp} = tekst prevodne kritike, Č_{kp} = čitalac prevodne kritike).

Anton Popovič kritiku stavlja u još šire granice prakseologije prevoda. Ovamo spada i sociologija prevodenja sa sledećim osnovnim problemima: uticaj kulturne politike na prevodenje, analiza izdavačkih programa kulture prevodenja s aspekta tržišta, uloga urednika u nastajanju prevoda, istorija prevodilačkih institucija, vaspitavanje i školovanje prevodilaca, prevodilački priručnici itd. Za nas je u ovom trenutku posebno zanimljiva uloga urednikā i lektorā koji su postavljeni u položaj kritičara prevoda. Naime, urednik je, s jedne strane, posrednik između vladajućih jezičkih, stilskih i kulturnih normi i prevoda, a s druge strane usmerivač između programske izdavačke politike i čitalaca.

Na kraju: prakseologija prevodenja je ipak samo deo šire teorije prevodenja, koju Popovič deli da opštu teoriju prevodenja, posebnu teoriju prevodenja, već spomenutu prakseologiju prevodenja i didaktiku prevodenja.

Sa slovenačkog prevela Branka Rom

* Slovački teoretičar i istoričar književnosti ANTON POPOVIČ spada danas među vodeće svetske teoretičare prevodenja, među kojima su Katford (Catford), Nida, Taber, Munen (Mounin), Levi, Vojtasjevič (Wojtasiewicz), Balcezan, Fjodorov, Revizin, Rozencvajg, Gačešiladze. Radi u Kabinetu za literarnu komunikaciju i eksperimentalnu metodiku na Pedagoškom fakultetu u Njitr. Izdao je knjige: Ruska literatura u Slovačkoj od 1863. do 1875. (1961), Prevod i izraz (1968), Strukturalizam u slovačkoj nauci (1971), Istraživanje umetničkog prevoda ČSSR (1975), Teorija umetničkog prevoda (1975), Književno obrazovanje (1976) i Delo i recepcija (1978, zajedno s F. Mikom).

** Društvo književnih prevodilaca Slovenije organizovalo je »okrugli sto« na temu Prevodna kritika između teorije i prakse. Tekst D. Bajta predstavlja uvod u taj razgovor, a objavljen je u listu »Naši razgledi« 12. 10 1979.

